

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અત્યંત પિછડા વર્ગ છાત્ર સંઘ અને અન્ય

વિ.

ઝારખંડ રાજ્ય વૈશ્ય સંગઠન અને અન્ય

ઓગસ્ટ ૮, ૨૦૦૬

[ન્યાયમૂર્તિઓ ડૉ. એ.આર. લક્ષ્મણન અને લોકેશ્વર સિંઘ પંત]

ભારતનું બંધારણ-અનુચ્છેદ ૧ ૪-સરકારી સેવાઓ અને વ્યાવસાયિક શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં નિમણૂકો માટે અત્યંત પછાત વર્ગો અને પછાત વર્ગોને અલગ અનામત પૂરી પાડતી રાજ્ય જાહેરાતો-બે વર્ગોને એક વર્ગમાં ભેળવીને અને એકીકૃત આરક્ષણ પૂરી પાડતી સુધારેલી જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું- ઉચ્ચ અદાલતે સુધારેલી જાહેરનામાની માન્યતાને સમર્થન આપ્યું- અધિકારની શુદ્ધતા, હકીકતો પર, રાજ્યએ બે વર્ગોના એકીકરણનો નીતિગત નિર્ણય લેતા પહેલા પ્રયોગમૂલક અભ્યાસ કર્યો ન હતો-તેથી, એકીકરણ

મનસ્વી અને અનુચ્છેદ ૧૪-નું ઉલ્લંઘન છે. આ હેતુ માટે વિગતવાર અભ્યાસ.

ઝારખંડ રાજ્યએ એક જાહેરનામા દ્વારા બિહાર (અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ અને પછાત વર્ગ) આરક્ષણ અધિનિયમ, ૧૯૯૨ને કેટલાક ફેરફારો સાથે અપનાવીને સરકારી સેવાઓમાં નિમણૂકો માટે ૭૩ ટકા અનામત પૂરી પાડી હતી. અન્ય એક જાહેરનામા દ્વારા, રાજ્યએ વ્યાવસાયિક શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને પણ અનામતની સમાન ટકાવારી ઉપલબ્ધ કરાવી હતી. અત્યંત પછાત વર્ગો અને પછાત વર્ગો અનુક્રમે ૧૮ ટકા અને ૯ ટકા અનામતના હકદાર હતા. અનામતને પડકારતી ઘણી રિટ અરજીઓ હાઈકોર્ટમાં દાખલ કરવામાં આવી હતી. હાઈકોર્ટની પૂર્ણ ખંડપીઠે અમુક નિર્દેશો સાથે અનામતની ટકાવારીને ૫૦ ટકા સુધી મર્યાદિત કરતો વચગાળાનો આદેશ પસાર કર્યો હતો. તે મુજબ રાજ્યએ આરક્ષણ ઘટાડીને ૫૦ ટકા કરવા માટે સુધારેલ જાહેરનામું બહાર પાડ્યું હતું. રાજ્યએ સુધારેલા જાહેરનામામાં બે વર્ગો-અત્યંત પછાત વર્ગો અને પછાત વર્ગો-ને 'અન્ય પછાત વર્ગ' તરીકે એક વર્ગમાં ભેળવી દીધા હતા અને ૧૪ ટકાનું એકીકૃત આરક્ષણ પૂરું પાડ્યું હતું.

અપીલકર્તાઓએ સુધારેલા જાહેરનામાને પડકારતી હાઈકોર્ટ સમક્ષ રિટ પિટિશન દાખલ કરી હતી. હાઈકોર્ટે સુધારેલા જાહેરનામાને રદ કર્યું હતું કે વચગાળાની વ્યવસ્થાના હેતુ માટે રાજ્ય બે વર્ગોને એકસાથે જોડી શકતું નથી.

હાઈકોર્ટે રાજ્ય દ્વારા પસંદ કરાયેલી ઈન્ટ્રા-કોર્ટ અપીલને મંજૂરી આપી હતી અને સુધારેલા જાહેરનામાની માન્યતાને સમર્થન આપ્યું હતું.

અપીલકર્તાઓએ દલીલ કરી હતી કે રાજ્ય દ્વારા બે વર્ગોનું એકીકરણ યોગ્ય વિચારણા વિના અને એકીકરણને ન્યાયી ઠેરવતા અભ્યાસ, ડેટા અને માહિતી વિના કરવામાં આવ્યું હતું; કે એકીકરણ ભેદભાવથી પીડાય છે કારણ કે બે અસમાનતાને સમાન ગણવામાં આવે છે અને બે જુદા જુદા વર્ગોના લોકોને સમાન ગણવામાં આવે છે; કે આ જાહેરનામું હાઈકોર્ટની પૂર્ણ બેન્યના વચગાળાના આદેશ અનુસાર પસાર કરવામાં આવ્યું ન હતું.

રાજ્યએ દલીલ કરી હતી કે સુધારેલ જાહેરનામું હાઈકોર્ટના વચગાળાના આદેશના નિર્દેશો અનુસાર પસાર કરવામાં આવ્યું હતું; રાજ્ય સરકારની સર્વોચ્ચ નીતિ ઘડતી સંસ્થા દ્વારા કાળજીપૂર્વક અને યોગ્ય ચર્ચા કર્યા પછી બે વર્ગોનું એકીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું; અને અન્ય પછાત વર્ગોને એક બ્લોક તરીકે અનામત આપવાની નવી નીતિ પણ કેન્દ્ર સરકારની નીતિ જેવી જ અને સુસંગત છે.

અપીલને મંજૂરી આપતા, આ અદાલતે ઠરાવ્યું કે:

ઠરાવ્યું:૧.૧. હાઈકોર્ટની પૂર્ણ ખંડપીઠે સરકારને વચગાળાના હેતુ માટે

અનામતની ટકાવારી ૭૩ ટકાથી ઘટાડીને ૫૦ ટકા કરવાની મર્યાદિત સ્વતંત્રતા આપી હતી અને વર્ગોના એકીકરણ અંગે કોઈ નિર્દેશ આપ્યો ન હતો. બે જુદા જુદા વર્ગોના એકીકરણને સમાન રીતે ગણવામાં આવે છે જે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ ના આદેશનું ઉલ્લંઘન છે જે " જે સમાન છે તેની સાથે સમાન વર્તન થવું જોઈએ અને જે ભિન્ન છે તેની સાથે ભિન્ન વર્તન થવું જોઈએ" છે. આ સ્વિકૃત તથ્ય છે કે અસમાનોને સમાન રીતે ગણવા પણ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ નું ઉલ્લંઘન કરે છે .(૩૨૭-ડી-ઈ)

૧.૨. રાજ્ય કોઈ પણ નવા સંજોગો દર્શાવવામાં નિષ્ફળ રહ્યું છે, સિવાય કે એક અસ્પષ્ટ નિવેદન કે જે નીતિ ઘડવાની સર્વોચ્ચ સંસ્થા એટલે કે મંત્રી પરિષદ દ્વારા કાળજીપૂર્વક અને યોગ્ય વિચાર-વિમર્શ કર્યા પછી કરવામાં આવ્યું હતું. સંજોગો બદલાયા છે અને રાજ્યએ કોઈ અભ્યાસ, સંશોધન અથવા કાર્ય હાથ ધર્યું નથી તે દર્શાવવા માટે કોઈ સામગ્રી અથવા પ્રયોગમૂલક માહિતી નથી. આવા સંજોગોમાં માત્ર એવું સૂચન કરવું કે મંત્રીમંડળે યોગ્ય વિચારણા કરી હતી અને નિર્ણય લીધો હતો તે મનસ્વી અને ગેરવાજબી છે.(૩૨૭-એફ-જી)

૧.૩. બિહાર કાયદાને સભાનપણે અપનાવ્યા પછી અનામતનો લાભ અપાયેલા સમુદાયોને આ રાજ્ય તેના કાર્યો દ્વારા બિન-સશક્ત બનાવવા માંગે છે. અત્યંત પછાત વર્ગ અને પછાત વર્ગને એક જૂથમાં જોડીને સુધારેલ જાહેરનામું

જે કરવા માંગે છે તે અસમાનતાને સમાન ગણવાનું છે, આમ તે મૂળ સમાનતાની કલ્પનાનું ઉદ્ધંધન કરે છે અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ તેને અદાલત દ્વારા ન્યાયિક સમીક્ષાના કાર્યક્ષેત્રમાં લાવે છે.(૩૨૭-G-H; ૩૨૮-A)

૧.૪. પછાત વર્ગો અને સૌથી પછાત વર્ગોની યાદીમાં સામેલ સમુદાયોને બિહારના કાયદાને સમાનપણે અપનાવ્યા પછી અને રાજ્ય દ્વારા વર્ગીકરણ કર્યા પછી અનામતનો લાભ મળી રહ્યો છે. એવું કહેવું કે બે વર્ષમાં તેમના સંજોગોમાં સંપૂર્ણ ફેરફાર થયો છે જેથી પછાત જાતિ આયોગ અથવા આ ખાસ હેતુ માટે નિમાયેલ વિશિષ્ટ પંચ દ્વારા કાર્યવાહી કરવી મંડલ કમિશનની કેસમાં ઘડાયેલી માર્ગદર્શિકાઓનું ઉદ્ધંધન ગણાશે.(૩૨૯-એચ; ૩૩૦-એ-બી]

૧.૫. કેન્દ્ર સરકાર અત્યંત પછાત વર્ગોને પછાત વર્ગો સાથે જોડવાની નીતિને અનુસરી રહી છે એવી રાજ્યની દલીલ એ જ નીતિને અનુસરવાનું વાજબી ઠેરવતી નથી. રાજ્યએ એ હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ કે જે તેના માટે વિશિષ્ટ છે, એક નિષ્ણાત આયોગ અથવા મંડલ કમિશનની કેસમાં પૂરી પાડવામાં આવેલી સંસ્થાની નિમણૂક કરીને જે ઓછા સમાવેશ અને વધુ સમાવેશ પર કરવામાં આવેલી રજૂઆત/ફરિયાદોની તપાસ કરી શકે છે અને બંધનકર્તા ભલામણો કરી શકે છે. રાજ્યએ રેકૉર્ડ પર એવી કોઈ સામગ્રી પ્રદાન કરી ન હતી કે જે બે વર્ગના લોકોના એકીકરણને વાજબી ઠેરવે અથવા કોઈ

દસ્તાવેજો, સંબંધિત સામગ્રી અથવા સંજોગો બદલાયા હોવાનું દર્શાવવા માટે કોઈ અહેવાલો રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હતા, જેમ કે રાજ્ય દ્વારા આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો. બે વર્ગોના એકીકરણનો નિર્ણય લેતા પહેલા, સંબંધિત પરિબલોને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા ન હતા. જ્યારે શ્રેણીઓનું એકીકરણ થયું, ત્યારે ત્યાં કોઈ સામગ્રી અથવા પ્રયોગમૂલક માહિતી ન હતી જે સૂચવે છે કે સંજોગો અસર માટે માત્ર નિવેદન સિવાય બદલાયા હતા. તે સ્થાયી કાયદો છે કે નીતિગત બાબતોનું પણ મનસ્વીપણાના પાયા પર પરીક્ષણ કરવું પડે છે અને વર્તમાન નીતિ ભેદભાવપૂર્ણ અને મનસ્વી છે. પૂર્ણ ખંડપીઠે રાજ્ય સરકારને માત્ર અનામતની ટકાવારી ઘટાડવાની સ્વતંત્રતા આપી હતી, નહીં કે જે વર્ગો અથવા વર્ગોને અનામત આપી શકાય.

(૩૩૦-સી-એચ; ૩૩૧-એ)

ઈન્દિરા સાહની અને અન્ય વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય, (૧૯૯૨) પરિશિષ્ટ ૩ એસસીસી ૨૧, નો ઉલ્લેખ.

૧.૬. રાજ્યને નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે તે કોઈ વિશિષ્ટ ઉદ્દેશ માટે રચાયેલ નિષ્ણાતોની વિશેષ સમિતિ દ્વારા અથવા હાઈકોર્ટના નિવૃત્ત ન્યાયાધીશના અધ્યક્ષસ્થાન હેઠળ નિમાયેલા નિષ્ણાત પંચ દ્વારા ઊંડો અભ્યાસ અને સંશોધન હાથ ધરે, અથવા તો મંડલ કમિશનના કેસમાં જે રીતે નિમણુક

કરવામાં આવી હતી તે મુજબની સંસ્થા દ્વારા આ કામગીરી કરાવે, જેથી ઓછી સમાવેશ અને વધુ સમાવેશ અંગે કરવામાં આવેલી ભલામણો/ફરિયાદોની તપાસ કરી શકાય અને ફરજિયાત ભલામણો કરી શકાય. [૩૩૧-બી-સી]

**દીવાની અપીલીય ન્યાયક્ષેત્ર: સિવિલ અપીલ નંબર ૩૪૩૦/૨૦૦૬.**

એલ. પી. એ. નંબર ૧૭૬/૨૦૦૩માં ઝારખંડ, રાંચી ખાતેની ઉચ્ચ ન્યાયાલયના તારીખ ૧૬.૮.૨૦૦૩ના રોજના સામાન્ય ચુકાદા અને આદેશ માંથી.

અપીલકર્તાઓ તરફથી પી. વી. રાજીવ ધવન, લક્ષ્મી રમણ સિંઘ, વિવેક સિંઘ અને ચંદ્ર પ્રકાશ.

પ્રતિવાદીઓ તરફથી અનિલ કે. ઝા, ગોપાલ પ્રસાદ અને અમિત કુમાર.

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ ડૉ. એ. આર. લક્ષ્મણનદ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો.

,

પરવાનગી આપવામાં આવી.

ઉપરોક્ત અપીલ ઝારખંડ, રાંચી ખાતેની ન્યાયતંત્રની ડિવિઝન બેન્ચના ૧૬.૮.૨૦૦૩ ના રોજના વિવાદિત સામાન્ય અંતિમ ચુકાદા અને આદેશ સામે નિર્દેશિત છે, જે એલ. પી. એ નં. ૧૭૬/૨૦૦૩ માં પસાર કરાયો હતો, જેમાં હાઈકોર્ટે પ્રતિવાદી નં. ૧ – ઝારખંડ રાજ્ય વૈશ્ય ફેડરેશનની ઉપરોક્ત અપીલને મંજૂરી આપી હતી અને હાઈકોર્ટના વિદ્વાન સિંગલ જજના ૩.૩.૨૦૦૩ ના રોજના સામાન્ય ચુકાદા અને આદેશને રદ કર્યો હતો અને આમ રાજ્ય સરકારના ૧૦.૧૦.૨૦૦૨ ના ઠરાવ નં. ૫૮૦૦ ની માન્યતાને સમર્થન આપ્યું હતું. આ રીતે રાજ્ય સરકારના બે વર્ગો એટલે કે અત્યંત પછાત વર્ગ અને પછાત વર્ગને ભેળવવાના અને માત્ર વ્યાવસાયિક શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશના હેતુ માટે અનામતને અનુક્રમે ૧૨ ટકા અને ૯ ટકા થી ઘટાડીને ૧૪ ટકા કરવાના નિર્ણયને સમર્થન આપ્યું હતું.

આ અપીલ ઝારખંડ રાજ્યમાં અત્યંત પછાત વર્ગો માટે વ્યાવસાયિક શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં અનામતના સંદર્ભમાં કાયદાના મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્નો ઉભા કરે છે. ઝારખંડ રાજ્યએ બિહાર (અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ અને પછાત વર્ગો) આરક્ષણ અધિનિયમ (બિહાર અધિનિયમ નંબર ૩/૧૯૯૨)



અપનાવીને સરકારી સેવાઓમાં નિમણૂકો માટે ૭૩ ટકા અનામત આપી હતી, જેમાં અધિસૂચના નંબર ૩૪૬૫/૨૦૦૧ દ્વારા કેટલાક ફેરફારો કરવામાં આવ્યા હતા. તેવી જ રીતે પ.૧૧.૨૦૦૧ પર બહાર પાડવામાં આવેલી ૨૦૦૧ની અધિસૂચના નંબર ૩૮૮૪ દ્વારા, ચાર ચોક્કસ શ્રેણીઓ હતી જે વ્યાવસાયિક/તકનીકી કોલેજોમાં આરક્ષણ માટે હકદાર હતી:

|                     |     |
|---------------------|-----|
| અનુસૂચિત જાતિ -     | ૧૪% |
| અનુસૂચિત જનજાતિ -   | ૩૨% |
| અત્યંત પછાત વર્ગો - | ૧૮% |
| પછાત વર્ગો -        | ૦૯% |
| કુલ                 | ૭૩% |

૭૩ ટકા અનામતની પ્રક્રિયાને ઝારખંડ હાઈકોર્ટ સમક્ષ આ આધાર પર પડકારવામાં આવી હતી કે તે સંખ્યાબંધ રિટ અરજીઓમાં બંધારણની બહાર છે.એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે આ અદાલત સમક્ષ આવી જ એક અરજી પેન્ડિંગ હતી (અવાજ વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય #એસ. એલ. પી. (સી) ૧૯૯૩નો નંબર ૧૩૫૨૬), ઉચ્ચ ન્યાયાલયની પૂર્ણ ખંડપીઠે આ અદાલતના ચુકાદાની રાહ જોવા માટે સુનાવણી મોકૂફ રાખી હતી.પરંતુ વચગાળાના પગલા તરીકે, ઉચ્ચ અદાલતે ૨૨.૮.૨૦૦૨ પર અનામતને ઘટાડીને ૫૦ ટકા કરી દીધી હતી, જેમાં ચોક્કસ નિર્દેશો આપવામાં આવ્યા હતા કે ખુદ્દી શ્રેણીમાં કરવામાં આવેલી સરકારી સેવામાં કોઈ પણ નિમણૂક આ અદાલતના નિર્ણયને આધિન રહેશે અને

એ પણ નિર્દેશ આપ્યો હતો કે તે જ અનામત શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પણ આરક્ષણ પર પરિવર્તનશીલ રીતે લાગુ થશે.કોર્ટે ૩૦.૯.૨૦૦૨ પર આ આદેશને સ્પષ્ટ કર્યો જે નીચે મુજબ છે:

"આ રીતે ઉપરોક્ત ૫૦ ટકા શ્રેણીઓમાં કરવામાં આવનારી નિમણૂકો (જે કે હવે તદનુસાર ૭૩ ટકા થી ઘટાડીને ૫૦ ટકા કરવામાં આવશે) પ્રમાણસર ધોરણે કરવામાં આવશે, જેમાં મૂળ વાંધાજનક ૭૩ ટકાના સરવાળાની રચના કરતી શ્રેણીઓની ટકાવારીને યોગ્ય સંદર્ભ અને ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે.

તદનુસાર, ઝારખંડ રાજ્યએ ૧૦.૧૦.૨૦૦૨ પર ૨૦૦૨નું જાહેરનામું નંબર ૫૮૦૦ બહાર પાડ્યું હતું, જે ૫.૧૧.૨૦૦૧ ની અગાઉની જાહેરનામાનું સ્થાન લેતું હતું, જેમાં હાઈકોર્ટના આદેશોને અનુરૂપ ક્વોટા ઘટાડીને ૫૦ ટકા કરવામાં આવ્યો હતો.

બે વર્ગો એટલે કે પછાત વર્ગો અને અત્યંત પછાત વર્ગોના એકીકરણની અધિસૂચના નંબર ૫૮૦૦/૨૦૦૨ દ્વારા સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલી આ કાર્યવાહીને અપીલકર્તાઓએ ડબલ્યુ. પી. (સી) નંબર ૬૨૨૦,૬૩૩૨ અને ૬૫૪૫ /૨૦૦૨ દ્વારા ઝારખંડ હાઈકોર્ટ સમક્ષ પડકારવામાં આવી હતી. વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે જાહેરનામું રદ કર્યું.રાજ્યની અપીલ પર ડિવિઝન બેન્ચે અપીલને મંજૂરી આપી હતી.

સંખ્યાબંધ રિટ અરજીઓના જવાબમાં (W.P.Nos. ૩૬૯૬/૨૦૦૨, ૪૭૦૬/૨૦૦૧, ૪૬૩૭/૨૦૦૧ વગેરે.) નિમણૂકોના સંદર્ભમાં ૭૩ ટકા અનામતની માન્યતાને પડકારતા, હાઈકોર્ટની પૂર્ણ ખંડપીઠે વચગાળાના આદેશ દ્વારા આદેશ આપ્યો હતો કે અનામત માત્ર ૫૦ ટકા સુધી મર્યાદિત હોવી જોઈએ અને તે ઘટાડાને યોગ્ય સંદર્ભ સાથે પ્રમાણસર ધોરણે થવો જોઈએ અને શ્રેણીઓની ટકાવારીને ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ જે વિવાદિત આદેશનો કુલ સરવાળો છે. તે એ પણ નોંધ્યું હતું કે અવલોકનો મ્યુટાટિસ મ્યુટાન્ડિસ પ્રવેશ પ્રક્રિયા પર લાગુ થશે. પૂર્ણ પીઠ (પાંચ ન્યાયાધીશો) ના આ આદેશને પરિશિષ્ટ પી-૨ તરીકે ચિહ્નિત કરવામાં આવ્યો છે.

ઝારખંડ રાજ્યના કહેવા પર ઉપરોક્ત આદેશની સ્પષ્ટતા માંગતી અરજી પર, ઉચ્ચ અદાલતે ફેરફારો કર્યા હતા, જેમાં સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી હતી કે રાજ્ય દરેક વ્યક્તિ, વર્ગ અને વર્ગના સંદર્ભમાં યોગ્ય ટકાવારી ક્વોટા નક્કી કરવા માટે ખુલ્લું રહેશે, કારણ કે તે નિરપેક્ષપણે અને ન્યાયી રીતે નિર્ણય કરી શકે છે, જે કુલ ૫૦ ટકા (પરિશિષ્ટ પી-૩) ની રચના કરે છે.

મેમો નંબર ૫-આરક્ષણ-૦૩/૨૦૦૧-૫૮૦૦ રાંચીમાં સમાવિષ્ટ ઠરાવ રાજ્ય સરકાર દ્વારા ૫.૧૧.૨૦૦૧ ની અગાઉની જાહેરનામાને હટાવીને બહાર

પાડવામાં આવ્યો હતો, જેમાં હાઈકોર્ટના આદેશોને અનુરૂપ ક્વોટા ઘટાડીને ૫૦ ટકા કરવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ હવે પછાત વર્ગો અને અત્યંત પછાત વર્ગોની શ્રેણીઓને નીચેની રીતે ભેળવીને ક્વોટા નક્કી કરવામાં આવ્યા હતા:

|                   |     |
|-------------------|-----|
| અનુસૂચિત જાતિ -   | ૧૦% |
| અનુસૂચિત જનજાતિ - | ૨૬% |
| અન્ય પછાત વર્ગો - | ૧૪% |
| કુલ               | ૫૦% |

રિટ પિટિશન નંબર ૬૨૨૦/ ૨૦૦૨ ની અહીં અપીલકર્તા દ્વારા રાંચી ખાતે ઝારખંડની ઉચ્ચ અદાલતમાં મેમો નંબર ૫૮૦૦/૨૦૦૨ માં સમાવિષ્ટ સરકારના ઠરાવની માન્યતાને પડકારતી રિટ પિટિશન નંબર ૬૨૨૦ દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં ઉચ્ચ ન્યાયાલયની પૂર્ણ પીઠના આદેશની દ્રષ્ટિએ ક્વોટા નક્કી કરવામાં આવ્યો ન હતો, પરંતુ પછાત વર્ગો અને અત્યંત પછાત વર્ગોના ક્વોટાને એકીકૃત કરીને એકીકૃત આરક્ષણ પૂરું પાડવામાં આવ્યું હતું.

વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે તેના ચુકાદા અને તારીખ ૩.૩.૨૦૦૩ ના આદેશ દ્વારા રિટ અરજીઓને મંજૂરી આપી હતી અને એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યા હતા કે મૂળ ઠરાવ નંબર ૩૮૮૪/રાંચી તારીખ ૫.૧૧.૨૦૦૧ જ્યાં સુધી તે "અનામત શ્રેણીઓ" સાથે સંબંધિત છે ત્યાં સુધી અસ્તિત્વમાં છે, પ્રતિવાદીઓ

વચગાળાની વ્યવસ્થાના હેતુ માટે અત્યંત પછાત વર્ગ અને પછાત વર્ગને એકસાથે જોડી શકતા નથી. પરિણામે, તેમણે ઠરાવ નંબર ૫૮૦૦/રાંચી તારીખ ૧૦.૧૦.૨૦૦૨ ને એ હદ સુધી રદ કર્યો હતો કે તે અત્યંત પછાત વર્ગ અને પછાત વર્ગને એકસાથે જોડે છે. વચગાળાની વ્યવસ્થાના હેતુ માટે અને વ્યાવસાયિક/તકનીકી અને સમકક્ષ તાલીમમાં પ્રવેશ માટે અત્યંત પછાત વર્ગ અને પછાત વર્ગની ટકાવારી કેટલી હશે તે અલગથી નક્કી કરવા માટે આ બાબત રાજ્યને મોકલવામાં આવી હતી. અદાલતે એ હકીકતની પણ નોંધ લીધી હતી કે અગાઉના પ્રસંગે ઉચ્ચ અદાલતે માત્ર અનામતની ટકાવારી ઘટાડી હતી અને તે રાજ્યને એક અથવા અન્ય વર્ગને એકસાથે જોડવાની અથવા અત્યંત પછાત વર્ગની તરફેણમાં આપવામાં આવેલા અનામતમાં દખલ કરવાની મંજૂરી આપતી ન હતી.

તેનાથી વ્યથિત થઈને રાજ્ય સરકારે એલ. પી. એ. નંબર ૨૩૭/૨૦૦૩ દાખલ કર્યો હતો અને ઇન્ટરવેનર-ઝારખંડ રાજ્ય વૈશ્ય ફેડરેશન દ્વારા નો એલ. પી. એ. નંબર ૧૭૬/૨૦૦૩ અદાલતની મંજૂરી સાથે ડબલ્યુ. પી. (સી) નંબર ૬૩૩૨ અને ૬૨૨૦/૨૦૦૨માં વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના સામાન્ય ચુકાદા અને આદેશ સામે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો.

જો કે, ડબલ્યુ. પી. (સી) નંબર ૬૫૪૫/૨૦૦૩ માં પસાર કરાયેલા વિદ્વાન સિંગલ જજના ઉપરોક્ત ચુકાદા અને આદેશ સામે કોઈ અપીલ કરવામાં

આવી ન હતી અને ઉપરોક્ત ચુકાદો અને આદેશને અંતિમ બનવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી.

હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા તેના અંતિમ ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા અપીલને મંજૂરી આપી અને વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના ચુકાદા અને આદેશને રદ કર્યો અને આ રીતે રાજ્ય સરકારના ક્રમાંક નં. ૫૮૦૦, તારીખ ૧૦.૧૦.૨૦૦૨ ના ઠરાવ દ્વારા, અત્યંત પછાત વર્ગો અને પછાત વર્ગો ની બે શ્રેણીઓનું વિલય કરીને અનુક્રમે ૧૮% અને ૮%ના આરક્ષણમાં ઘટાડો કરી એકમાત્ર ૧૪% આરક્ષણ ફાળવવાનો નિર્ણય માન્ય રાખવામાં આવ્યો હતો.

ડિવિઝન બેન્ચ એવા નિષ્કર્ષ પર આવી હતી કે ભલે કોઈ ચોક્કસ વર્ગના પેટા-વર્ગીકરણમાં કોર્ટ દ્વારા દખલ કરવામાં ન આવે, પણ કોર્ટ નિર્દેશ આપી શકતી નથી કે રાજ્યએ અનામત વર્ગનું પેટા-વર્ગીકરણ કરવું જોઈએ, જે ખરેખર નીતિની બાબત હતી. તે એવા નિષ્કર્ષ પર પણ પહોંચ્યું હતું કે પૂર્ણ પીઠના અગાઉના આદેશને પ્રમાણમાં ફેરફાર કરવા સુધી મર્યાદિત તરીકે સમજી શકાતો નથી, નહીં કે શ્રેણીને અથવા તેને બે વર્ગોને એક સામાન્ય શ્રેણીમાં એકસાથે લાવવા માટે અટકાવી શકાય છે. તે વધુમાં એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યું હતું કે સરકાર દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા ઠરાવ નંબર ૫૮૦૦ની તારીખ

૧૦.૧૦.૨૦૦૨ પર આ આધાર પર પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાતો નથી કે તે સામાન્ય રીતે સરકારની સત્તાની બહાર છે અથવા આ આધાર પર કે તે પૂર્ણ પીઠના સુધારેલા વચગાળાના આદેશની શરતોની વિરુદ્ધ છે.ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષને ધ્યાનમાં રાખીને, તેણે અત્યંત પછાત વર્ગો અને પછાત વર્ગો માટે બેઠકોની ટકાવારી અલગથી નક્કી કરવા માટે રાજ્ય સરકારને આ બાબત મોકલતા વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશના નિર્દેશને પણ રદ કર્યો હતો.ઉપરોક્ત આદેશથી .

નારાજ થઈને, ઉપરોક્ત અપીલ આ અદાલત સમક્ષ વિશેષ રજા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે.

અમે ડૉ. રાજીવ ધવન, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ, શ્રી લક્ષ્મી રમણ સિંહ દ્વારા સહાયિત, અપીલકર્તાઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ અને શ્રી અનિલ કે. ઝા, પ્રતિવાદીઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલને સાંભળ્યા.

અમે અમારી સમક્ષ મૂકવામાં આવેલા કાગળો, રેકૉર્ડ્સ અને દસ્તાવેજોની તપાસ કરી છે, જેમાં આ અપીલમાં આક્ષેપિત આદેશ અને હાઈકોર્ટની પૂર્ણ બેન્ચ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા આદેશનો પણ સમાવેશ થાય છે. અપીલકર્તાઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ ડૉ. રાજીવ ધવને રજૂઆત કરી હતી કે સરકાર દ્વારા બે વર્ગો, એટલે કે ‘અત્યંત પછાત વર્ગ ’ અને ‘પછાત વર્ગો’નું

વિલય કરવાનું નિર્દેશ આપવો યોગ્ય નથી, કારણ કે બંને વર્ગો અલગ-અલગ સંબંધિત આધારભૂત તથ્યો અને માહિતી પર આધારિત છે. તથા સરકાર દ્વારા વિલયનો નિર્ણય કોઈ પણ પ્રકારના અભ્યાસ, માહિતી અથવા ડેટા વગર લેવામાં આવ્યો છે. તેથી આ નિર્ણય સંબંધિત અને મહત્વપૂર્ણ તથ્યો અને માહિતીના વિચારો વિના તથા અસંબંધિત માહિતીના આધારે લેવામાં આવ્યો હોવાથી કાનૂની રીતે ખોટો અને અભિપ્રેરિત ગણાવાય છે. તેમણે વધુમાં દલીલ કરી હતી કે બે વર્ગોના એકીકરણનો રાજ્ય સરકારનો નિર્ણય ભેદભાવથી પીડાય છે કારણ કે બે અસમાન લોકોને સમાન ગણવામાં આવે છે અને આમ બે જુદા જુદા વર્ગોના લોકોને સમાન ગણવામાં આવે છે.

અમારું ધ્યાન ઝારખંડ રાજ્ય દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલી ૨૦૦૨ની અધિસૂચના નંબર ૫૮૦૦, તારીખ ૧૦.૧૦.૨૦૦૨ તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું, જે વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, હાઈકોર્ટની પૂર્ણ પીઠના તારીખ ૨૨.૮.૨૦૦૨ ના આદેશની દ્રષ્ટિએ ન હતો, જેને પૂર્ણ પીઠ સમક્ષ રિટ અરજીઓ પેન્ડન્સી દરમિયાન પસાર કરવામાં આવેલા તારીખ ૩૦.૮.૨૦૦૨ ના સ્પષ્ટીકરણ આદેશ સાથે વાંચવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ડિવિઝન બેન્ચે નોંધ લેવી જોઈતી હતી કે રાજ્યનો દરજ્જો અપાયા પછી ઝારખંડ રાજ્યએ ખાસ કરીને બિહાર કાયદો અપનાવ્યો હતો અને ચાર વર્ગોને ૭૩ ટકા અનામત આપતા જાહેરનામા પણ બહાર પાડ્યા હતા, પરંતુ



હાઈકોર્ટના આદેશો પછી એક વર્ષના અંતરાલમાં, રાજ્યએ અત્યંત પછાત વર્ગો અને પછાત વર્ગોના વર્ગોને એકીકૃત કરીને જાહેરનામું બહાર પાડ્યું હતું, વિના વિચાર વિમર્શ અને વિષય પર મહત્વપૂર્ણ અસર કરનાર તમામ સંબંધિત તથ્યોનું અનુસંધાન કર્યા વિના નિર્ણય લેવામાં આવ્યો છે. અમારું ધ્યાન માનનીય સુપ્રીમ કોર્ટના મંડલ કમિશન કેસ, ઈન્દિરા સાહ્ની તથા અન્ય વર્સેસ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા તથા અન્ય, ૧૯૯૨ પૂરક (૩) એસ. સી. સી. ૨૧૭, માં આપેલા નિર્ણય તરફ પણ દોરવામાં આવ્યું હતું. આ ચુકાદામાંથી અમુક મહત્વપૂર્ણ અનુચ્છેદો તરફ વિશેષત્વે ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું

પ્રતિવાદીઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી અનિલ કે. ઝાએ રજૂઆત કરી હતી કે રાજ્ય સરકારે ચોક્કસ વ્યાવસાયિક અને તકનીકી સંસ્થાઓમાં પ્રવેશમાં અનામતના વિસ્તરણ અંગેના અગાઉના ઠરાવ નંબર ૩૮૮૪ તારીખ ૫.૧૧.૨૦૦૧ ને રદ કર્યો હતો અને ઉચ્ચ અદાલતના નિર્દેશો અનુસાર સુસંગત બનાવવા માટે તેના સ્થાને ૧૦.૧.૨૦૦૨ તારીખનો નવો ઠરાવ નંબર ૫૮૦૦ જારી કર્યો હતો. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પછાત વર્ગો અને અત્યંત પછાત વર્ગો માટે કોઈ અલગ ટકાવારી નક્કી કરવામાં આવી ન હતી અને તે જ સરકારની સર્વોચ્ચ નીતિ ઘડતી સંસ્થા એટલે કે મંત્રી પરિષદ દ્વારા કાળજીપૂર્વક અને યોગ્ય ચર્ચા કર્યા પછી કરવામાં આવી હતી અને આ નિર્ણય એ

હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને લેવામાં આવ્યો હતો કે અત્યંત પછાત વર્ગો અને પછાત વર્ગો વચ્ચે અન્ય પછાત વર્ગોની શ્રેણીકરણ બિહારની અવિભાજિત સરકાર દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું અને તે ઝારખંડ રાજ્યના સંદર્ભમાં બરાબર સુસંગત ન હતું. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અન્ય પછાત વર્ગોને એક બ્લોક તરીકે અનામત આપવાની રાજ્ય સરકારની આ નવી નીતિ પણ આ સંબંધમાં કેન્દ્ર સરકારની નીતિ જેવી જ અને સુસંગત છે.

અમે બંને પક્ષ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી હરીફ રજૂઆતો પર વિચારપૂર્વક વિચારણા કરી છે.

અમારા મતે, ડિવિઝન બેન્ચે એ વાતની કદર કરી ન હતી કે કુલ બેન્ચે સરકારને વચગાળાના હેતુ માટે અનામતની ટકાવારી ૭૩ ટકાથી ઘટાડીને ૫૦ ટકા કરવાની મર્યાદિત સ્વતંત્રતા આપી હતી અને વર્ગોના એકીકરણ અંગે કોઈ નિર્દેશ આપ્યો ન હતો. અમારા મતે, અનામત માટે બે વર્ગના લોકોનું એકીકરણ ગેરવાજબી હશે કારણ કે બે જુદા જુદા વર્ગો સાથે સમાન વ્યવહાર કરવામાં આવે છે જે ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪ના આદેશનું ઉલ્લંઘન છે જે "સમાન રીતે વર્તવું અને અલગ રીતે વર્તવું" છે. તે સારી રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે અસમાન લોકો સાથે સમાન વ્યવહાર કરવો પણ બંધારણની કલમ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરે છે.

રાજ્ય કોઈ પણ નવા સંજોગો દર્શાવવામાં નિષ્ફળ રહ્યું છે, સિવાય કે એક અસ્પષ્ટ નિવેદન કે જે નીતિ ઘડવાની સર્વોચ્ચ સંસ્થા એટલે કે મંત્રી પરિષદ દ્વારા કાળજીપૂર્વક અને યોગ્ય વિચાર-વિમર્શ કર્યા પછી કરવામાં આવ્યું હતું. સંજોગો બદલાયા છે અને રાજ્યએ કોઈ અભ્યાસ, સંશોધન અથવા કાર્ય હાથ ધર્યું નથી તે દર્શાવવા માટે કોઈ સામગ્રી અથવા પ્રયોગમૂલક માહિતી નથી. આવા સંજોગોમાં માત્ર એવું સૂચન કરવું કે મંત્રીમંડળે તેમના મનનો ઉપયોગ કર્યો હતો અને નિર્ણય પર પહોંચી ગયું હતું તે મનસ્વી અને ગેરવાજબી છે.

મંડલ આયોગના નિર્ણય (ઉપરોક્ત) એ ખાસ નોંધ્યું છે કે પછાત વર્ગોને પછાત અને વધુ પછાત વર્ગ તરીકે વર્ગીકૃત કરતા રાજ્ય માટે કોઈ બંધારણીય પ્રતિબંધ નથી. ઝારખંડ રાજ્ય તેના કાર્યો દ્વારા બિહાર કાયદાને સભાનપણે અપનાવ્યા પછી અનામતનો લાભ અપાયેલા સમુદાયોને નિઃશક્ત કરવા માંગે છે. અત્યંત પછાત વર્ગ અને પછાત વર્ગને એક જૂથમાં જોડીને જી. ઓ. ૫૮૦૦ જે કરવા માંગે છે તે એ છે કે અસમાનતાને સમાન ગણવામાં આવે અને આમ તે મૂળ સમાનતાની કલ્પનાનું ઉદ્ધંધન કરે છે અને ભારતના બંધારણની કલમ ૧૪ તેને અદાલત દ્વારા ન્યાયિક સમીક્ષાના દાયરામાં લાવે છે.

એ પણ નોંધવું જોઈએ કે જ્યારે બિહાર કાયદો માત્ર સેવાઓની જગ્યાઓ પર

નિમણૂકને લાગુ પડતો હતો, ત્યારે તેને રાજ્યના શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ માટે કોર્ટના તારીખના ૨૨.૮.૨૦૦૨ ના આદેશના અમલ દ્વારા વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યો હતો, જેણે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પણ રોજગારમાં અનામતના ઉત્પરિવર્તનને સક્ષમ બનાવ્યું હતું.

મંડલ આયોગનો કેસ નોંધે છે કે યાદીમાં વર્ગોને સામેલ કરતી વખતે અથવા બાકાત રાખતી વખતે રાજ્ય સરકારની કાર્યવાહી ન્યાયિક સમીક્ષાને આધિન છે.મંડળ આયોગના ચુકાદાના ફક્ત ૨૨૮ અને ૪૨૨ નોંધે છે કે જે સમુદાયને યાદીમાં સામેલ કરવામાં આવ્યો છે તેને ત્યારે જ બહાર કાઢી શકાય છે જ્યારે રાજ્ય એવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચે કે રાજ્યની સેવાઓમાં સમુદાયનું પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ છે.મંડલ આયોગના નિર્ણયની ફક્ત ૨૨૮ અને ૪૨૨ નીચે મુજબ છે:

"૨૨૮.....ખરેખર કોઈ વિવાદ ન હોઈ શકે—જે સરકાર ચોક્કસપણે તેના વહીવટના ધોરણો જાળવવામાં રસ ધરાવે છે, તેની પાસે તેની કોઈપણ યોજનાઓ અથવા નીતિઓની સમીક્ષા કરીને બંધારણીય માળખામાં સામાન્ય નિયમનકારી પગલાં અપનાવવાની તેની સાર્વભૌમ સત્તા છે અને જાળવી રાખે છે. જે સમયગાળામાં સમીક્ષા થવાની છે તે સમયગાળો સરકારની સત્તા અને વિવેકબુદ્ધિમાં છે, પરંતુ તે બંધારણીય માપદંડો અને

ન્યાયિક સમીક્ષાના સારી રીતે સ્થાપિત સિદ્ધાંતોને આધિન છે. તેથી, કોઈપણ સમયે ચાલીઓની સમીક્ષા કરવી અને પછાત વર્ગમાં દાણચોરી કરાયેલ કોઈપણ સ્યુડો સમુદાય અથવા જાતિને બાકાત રાખવા અથવા સરકારના મતે સામાજિક પછાતપણુંથી પીડાતા અન્ય કોઈ સમુદાયને સામેલ કરવા માટે નિર્ણય લેવો એ સરકારનું કામ છે.

"જરૂર.બંધારણ હેઠળ, પછાત વર્ગોની તરફેણમાં રોજગારમાં અનામતનો હેતુ અંધાધૂંધ અથવા કાયમી બનવાનો નથી. કલમ ૧૬(૪) જે અનામતની જોગવાઈ કરે છે, તે જ સમયે તેમની મર્યાદાઓ અને શરતો પણ સૂચવે છે.સૌપ્રથમ, નાગરિકોના દરેક પછાત વર્ગની તરફેણમાં અનામત ન રાખવી જોઈએ.તે માત્ર નાગરિકોનો પછાત વર્ગ છે, જે રાજ્યના મતે, રાજ્ય હેઠળની સેવાઓમાં "પર્યાપ્ત પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતો નથી", જે અનામતનો લાભ મેળવવા માટે હકદાર છે.

બીજું, અને આ પ્રથમથી જ અનુસરે છે કે નાગરિકોનો પછાત વર્ગ પણ આરક્ષણ નીતિનો લાભ લેવાનું બંધ કરી દેશે, જે ક્ષણે રાજ્ય એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચશે કે તેને સેવાઓમાં પૂરતું પ્રતિનિધિત્વ છે.

આ ઉપરાંત, મંડલ આયોગના કેસમાં પછાત આયોગની રચનાના મહત્વની નોંધ લેવામાં આવી હતી.આ અદાલતે ફરરા ૮૪૭ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

"અમારો વિચાર છે કે કમિશન અથવા ટ્રિબ્યુનલની પ્રકૃતિમાં એક કાયમી સંસ્થા હોવી જોઈએ, જેમાં અન્ય પછાત વર્ગોની યાદીમાં જૂથો, વર્ગો અને વિભાગોનો ખોટો સમાવેશ અથવા સમાવેશ ન કરવાની ફરિયાદો કરી શકાય.આવી સંસ્થાને ઉપરોક્ત પ્રકારની ફરિયાદોની તપાસ કરવાની અને યોગ્ય આદેશો પસાર કરવાની સત્તા હોવી જોઈએ. તેની સલાહ/અભિપ્રાય સામાન્ય રીતે સરકાર માટે બંધનકર્તા હોવો જોઈએ.જો કે, જો સરકાર તેની ભલામણ સાથે સહમત ન હોય, તો તેણે તેના કારણો નોંધવા જોઈએ.જો કોઈ નવા વર્ગ/જૂથને અન્ય પછાત વર્ગોમાં સામેલ કરવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવે તો પણ, આવી બાબત પણ સૌપ્રથમ ઉક્ત સંસ્થાને મોકલવી જોઈએ અને તેની ભલામણના આધારે કાર્યવાહી કરવી જોઈએ.સંસ્થા આ ક્ષેત્રના નિષ્ણાતોથી બનેલી હોવી જોઈએ, સત્તાવાર અને બિન-સત્તાવાર બંને, અને યોગ્ય અને અસરકારક તપાસ કરવા માટે જરૂરી સત્તાઓ સાથે નિહિત હોવી જોઈએ.તે પણ એટલું જ ઇચ્છનીય છે કે દરેક રાજ્ય આવી સંસ્થાની રચના કરે, જે વાસ્તવિક ફરિયાદોના નિવારણમાં લાંબા ગાળે મદદરૂપ થશે.આવી સંસ્થાની રચના કલમ ૧૬ની કલમ (૪) હેઠળ અથવા કલમ ૩૪૦ સાથે વાંચી શકાય તેવી કલમ ૧૬ (૪) હેઠળ નાગરિકોના પછાત વર્ગને ઓળખવા અને નિર્દિષ્ટ કરવાની સત્તાના સહવર્તી તરીકે કરી શકાય છે, જેમની તરફેણમાં અનામત

પૂરી પાડવાની છે. અમે નિર્દેશ આપીએ છીએ કે આજથી ચાર મહિનાની અંદર કેન્દ્રીય સ્તરે અને રાજ્યોના સ્તરે આવી સંસ્થાની રચના કરવામાં આવે. તેઓ તાત્કાલિક કાર્યરત થવા જોઈએ અને ઉપરોક્ત પ્રકારની ફરિયાદો અને જો કોઈ હોય તો તેની તાત્કાલિક તપાસ કરવાની સ્થિતિમાં હોવા જોઈએ. આવી સંસ્થા દ્વારા અનુસરવાની પ્રક્રિયા તૈયાર કરવા માટે ભારત સરકાર અને સંબંધિત રાજ્ય સરકારો માટે તે ખુલ્લું હોવું જોઈએ. O.B.Cs ની યાદીઓના સમયાંતરે પુનરાવર્તનની બાબતમાં પણ આ રીતે બનાવવામાં આવેલી સંસ્થા અથવા સંસ્થાઓની સલાહ લઈ શકાય છે. વસંત કુમાર માં સી. જે. ચંદ્રચુડ દ્વારા સૂચવ્યા મુજબ, જેઓ પછાત થવાનું બંધ કરી દીધું છે તેમને બાકાત રાખવા અથવા નવા વર્ગોનો સમાવેશ કરવા માટે આ યાદીઓમાં સમયાંતરે સુધારો થવો જોઈએ.

પછાત વર્ગો અને સૌથી પછાત વર્ગોની યાદીમાં સામેલ સમુદાયોને બિહારના કાયદાને સભાનપણે અપનાવ્યા પછી અને ઝારખંડ રાજ્ય દ્વારા વર્ગીકરણ કર્યા પછી અનામતનો લાભ મળી રહ્યો છે. એવું કહેવું કે બે વર્ષમાં તેમના સંજોગોમાં સંપૂર્ણ ફેરફાર થયો છે જેથી પછાત જાતિ આયોગ અથવા આ હેતુ માટે ખાસ નિયુક્ત કરવામાં આવેલા વિશેષ આયોગના કોઈ પણ સંદર્ભ વિના તેમને તેમના વિશેષ દરજ્જામાંથી બાકાત રાખવામાં આવે, તે મંડલ આયોગના કેસમાં નિર્ધારિત માર્ગદર્શિકાનું ઉલ્લંઘન હશે. આંધ્ર પ્રદેશ ઉચ્ચ અદાલતે મુસ્લિમ અનામતના

કેસ, ટી. મુરલીધર રાવ વિરુદ્ધ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, W.P.M.P નં. ૧૫૫૪૬  
ઓફ ૨૦૦૪ માં W.P. . નં. ૧૨૨૩૯ ઓફ ૨૦૦૪ માં એવું નોંધવામાં આવ્યું છે  
કે આયોગ સાથે પરામર્શ કરવો એ ફરજિયાત આવશ્યકતા છે.

પ્રતિવાદીઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી હતી કે કેન્દ્ર  
સરકાર અત્યંત પછાત વર્ગોને પછાત વર્ગો સાથે જોડવાની નીતિને અનુસરી રહી  
છે.અમારા મતે, તે ઝારખંડની આ જ નીતિને યોગ્ય ઠેરવતું નથી.ઝારખંડ સરકાર  
મંડલ આયોગના કેસમાં જે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે મુજબ  
નિંષ્ણાત આયોગ અથવા એક સસ્થાની નિમણૂક કરીને તેના માટે વિશિષ્ટ તથ્યો  
અને સંજોગો પર ધ્યાન આપશે, જે ઓછા સમાવેશ અને વધુ સમાવેશ પર  
કરવામાં આવેલી રજૂઆતો/ફરિયાદોની તપાસ કરી શકે છે અને બંધનકર્તા  
ભલામણો કરી શકે છે.અપીલકર્તાઓ વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે  
યોગ્ય રીતે નિર્દેશ કર્યો હતો તેમ, ખંડપીઠે નોંધ્યું હતું કે સરકારે રેકૉર્ડ પર એવી  
કોઈ સામગ્રી પ્રદાન કરી નથી કે જે બે વર્ગના લોકોના એકીકરણને ન્યાયી ઠેરવે  
અથવા કોઈ દસ્તાવેજો, સંબંધિત સામગ્રી અથવા સરકાર દ્વારા આક્ષેપ કરવામાં  
આવ્યો હતો તેમ સંજોગોમાં ફેરફાર દર્શાવવા માટે રજૂ કરવામાં આવેલા કોઈ  
અહેવાલો ન હતા.બે વર્ગોના એકીકરણનો નિર્ણય લેતા પહેલા, સંબંધિત  
પરિબળોને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા ન હતા. હકીકતમાં, અત્યંત પછાત વર્ગો



માટે ચોક્કસ અનામત શ્રી મુંગેરી લાલની આગેવાની હેઠળના પછાત પંચની ભલામણ પર આપવામાં આવી હતી, જેની રચના આ હેતુ માટે કરવામાં આવી હતી.આ સમિતિએ પછાત વર્ગો અને અત્યંત પછાત વર્ગો માટે અલગથી અનામતની ભલામણ કરતા પહેલા આર્થિક અને સામાજિક સ્થિતિ તેમજ અલગ અનામતની જરૂરિયાતને પણ ધ્યાનમાં રાખી હતી.ભલામણ વિગતવાર સર્વેક્ષણ પછી આધારિત છે.બીજી બાજુ, જ્યારે શ્રેણીઓનું એકીકરણ થયું, ત્યારે તે સૂચવવા માટે કોઈ સામગ્રી અથવા પ્રયોગમૂલક માહિતી ન હતી કે સંજોગો બદલાયા હતા, જે અસર માટે માત્ર ટાલવાળા નિવેદન સિવાય હતું.તે સ્થાયી કાયદો છે કે નીતિગત બાબતોનું પણ મનસ્વીપણાના આધારસ્તંભ પર પરીક્ષણ કરવું પડશે અને વર્તમાન નીતિ ભેદભાવપૂર્ણ અને મનસ્વી છે.પહેલેથી જ નોંધાયું છે તેમ, ઝારખંડ રાજ્યએ ખાસ કરીને બિહાર કાયદો અપનાવ્યો છે અને ચાર વર્ગોને ૭૩ ટકા અનામત આપતા જાહેરનામા પણ બહાર પાડ્યા છે.આ ઉપરાંત, પૂર્ણ ખંડપીઠે રાજ્ય સરકારને માત્ર અનામતની ટકાવારી ઘટાડવાની સ્વતંત્રતા આપી હતી, નહીં કે જે વર્ગો અથવા વર્ગોને અનામત આપી શકાય.

ઉપરોક્ત કારણોસર, અમે માનીએ છીએ કે વિભાગીય બેંચ દ્વારા તારીખ ૧૬.૮.૨૦૦૩ે આપેલ આદેશ, જે એલ.પી.એ. નં. ૧૭૬ ઓફ ૨૦૦૩માં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, રદ કરવામાં આવે છે અને મામલો રાજ્ય સરકારને પરત મોકલવામાં આવે છે જેથી રાજ્ય સરકાર આ મુદ્દે ઊંડો અભ્યાસ અને સંશોધન

હાથ ધરવા માટે વિશેષજ્ઞોની સમિતિ રચે અથવા તો નિવૃત્ત હાઈકોર્ટના ન્યાયમૂર્તિની અધ્યક્ષતામાં વિશેષ કમિશન અથવા મંડલ કમિશન કેસમાં વ્યાખ્યાયિત એવી કોઈ સંસ્થા નિમે, જે આ અંતર્ગત-સમાવેશ અને અધિક-સમાવેશ સંબંધિત ભલામણો/ફરિયાદોની તપાસ કરે અને બંધનકારક ભલામણો આપે. રાજ્ય સરકારને આ આદેશ પ્રાપ્ત થનાર તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર આવી વિશેષ કમિશન અથવા સંસ્થા રચવાની સૂચના આપવામાંઆપવામાં આવ્યો છે.

પરિણામે, અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે અને ૧૬.૮.૨૦૦૩ ના રોજ એલ.પી.એ. નં.૧૭૬ ઓફ ૨૦૦૩ માં પસાર કરાયેલા આદેશને રદ કરવામાં આવે છે. જોકે, ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ રહેશે નહીં.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

બી. એસ.

*This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.*

=====

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.